

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

*ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal*

№4

2025
APREL



Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar



Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU



РЭУ.РФ
Российский экономический университет
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ



BOSH MUHARRIR:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari doktori, PhD

TAHRIR HAY'ATI:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, akademik
Sharipov Kongratbay Avazimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, TDIU kengash kotibi
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Botirali Roxatliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dots.nt
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor. Buxoro davlat texnika universiteti

MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

*ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal*

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil
28-avgustdagi 360/5-son
qarori bilan "Dissertatsiyalar
asosiy ilmiy natijalarini chop
etishga tavsiya etilgan milliy
ilmiy nashrlar ro'yxati"ga
texnika va iqtisodiyot fanlari
bo'yicha "Muhandislik va
iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga
kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G. V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti



MUNDARIJA

Роль искусственного интеллекта в управлении финансовым потенциалом предприятий.....	10
Юсупов Файзулла Якубович	
Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyaviy vositalar orqali takomillashtirish: "Navoiy" EIZ misolida.....	20
Quziev Ravshan Ramazanovich	
Davlat xaridlari jarayonini boshqarish va nazorat qilishning muhim jihatlari.....	26
Xodjamqulov Shahboz Sherali o'g'li	
Oliy ta'lim tizimini baholash: milliy model va global standartlar.....	31
Hakimov Hakimjon Abdullo o'g'li, Hakimova Gulnoza Abdulloyevna	
Aksiyadorlik jamiyatlarining investitsion jozibadorligini oshirishda xorij tajribasi.....	37
Qodirov Iskandar Alisher o'g'li	
Механизмы адаптации рынка труда к новой модели экономического роста: теория, практика и цифровые решения.....	41
Абдумухтаров Анваржон Акрамжонович	
Xorazm viloyati eksport strategiyasini takomillashtirishning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlari.....	50
Fozil Xolmurotov	
Suv resurslarini tejashda aqli sug'orish tizimlarining ahamiyati.....	62
Abdullayev.A., Karimov Anvarjon Muqumjonovich	
To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati raqobatbardoshligini oshirishning marketing vositalari.....	68
Satvoldiyev Ulugbek Kamilovich	
The current state and development trends of innovative activity in agriculture.....	72
Aytmuratova Miyrigul Zhalgasovna	
Методология оценки инновационной деятельности.....	78
Алиева Эльнара Аметовна	
Yashil iqtisodiy o'sishda raqamli iqtisodiyot va tadbirkorlikning integratsiyalashuvi.....	86
Xodjamov Asliddin O'ktam o'g'li, Maqsudov Bunyod Abdusamat o'g'li	
Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiya qilish yo'llari tahlili.....	92
Abdurazzoqov Abdualim Abdujabbor o'g'li	
Направления повышения эффективности средств, направляемых на обеспечение занятости населения и сокращение бедности.....	97
Маликов Аuezхан Жорабекович	
O'zbekiston uy xo'jaliklarining farovonlik koeffitsiyenti: blackorby va donaldson yondashuvi asosida tahlili.....	106
Boltayeva Dilafza Jumaqulovna	
O'zbekistonda aholi jon boshiga asosiy kapitalga investitsiyalarning o'zgarish dinamikasi.....	114
Qo'shbaqov Aybek Shovqiyevich	
Yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, davlat iqtisodiy siyosatini takomillashtirish va sirkulyar iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning samaradorligini oshirish yo'llari.....	123
Muratbaeva Eleonora Muxamedjan qizi, Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich	
Yangi o'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish tendensiyalari.....	132
Tojiyev Javlonbek Rustamovich	



Mulkchilik shakliga ko'ra tijorat banklarida depozitlarining amaldagi holati tahlili	138
Allaberganov Sirojali Saxatovich	
Bandlikni ta'minlashda moliyaviy mexanizmlarning o'rni va ahamiyati	151
Karimjonov Muhammadrasul To'liqinjon o'g'li	
Mustaqil direktorlar ulushi, nomoliyaviy axborotlarning oshkor qilinishi va dividend siyosatining kapital qiymatga kompleks ta'siri	159
Urinov Bobur Nasilloevich	
Turizm orqali ish o'rinlarini yaratish va bandlik muammosini kamaytirish imkoniyatlari	167
Kaxramanova Sevd Shamsiddin qizi	
Kam quvvatli gidroelektr stansiya uchun mos bo'lgan invertor, reduktor, akkumulyator va generatorni tanlash	173
Xamrayev Og'abek Oybek o'g'li, Davletov I.Y.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat tarmoqlarini ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarini rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari	182
Ibragimova Gulnoza Sayidmuradovna	
Terminologiya va ilmiy terminologiya xususida	188
Ruziyeva Gulnoz Temirqulovna	
O'zbekiston Respublikasida innovatsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish yo'llari	192
Ramazonov Javohir Bekzod o'g'li	
Bazalt chiqindi toshqol asosidagi kam suv talabchan sementlarning samaradorligini oshirish	197
Babayev Sultonbek Sunnat o'g'li	
Qashqadaryo qayta tiklanuvchi energiya manbalarining samaradorligini turli yondashuv asosida baholash	203
Omonova Sitara Zafar qizi, Utayev Sobir Achilivich	
Tilshunoslikning mexanika muhandisligi terminlari xususida	208
Mansurova Nafisa Qamariddinovna	
"Chizma geometriya va perspektiva" fanining arxitektura bilimlari tizimidagi roli	213
Yusubjonov Jonibek Farxod o'g'li	
Geodezik plan olishning avtomatlashgan usullari	219
Mamajonova Nodira Alisher qizi	
Zamonaviy arxitektura interyer dizaynida milliy grixva islomiy naqshlar uyg'unligi	225
Qo'chqarov Baxodir O'lmasovich	
Qurilishda mehnat unumdorligini oshirish va uni prognozlashning nazariy asoslari	230
Abduvaliyev Bekzod Muhiddin o'g'li	
Qishloq aholi hududlaridagi zamonaviy innovatsion o'zgarishlarining o'rta ta'lim maktablari tuzilishidagi ta'siri	235
Abdurahmonov Olimjon Obboqul o'g'li	
Seysmik hududlarda qurilish konstruksiyalarini to'g'ri tanlash	241
Egamberdiyeva Shaxnoza Abdurashidovna	
Arixiy yodgorliklarning me'moriy-rejaviy, konstruktiv va badiiy bezak yechimlari	251
Sotvoldiyev Azamatjon Akramjon o'g'li	
Xitoy va O'zbekiston tajribasi asosida soliq to'lovchilar reytingi tizimi orqali fiskal intizomni mustahkamlash	255
Abdullayev Zafarbek Safibullayevich	
Turizmga investitsiyalar iqtisodiyotimizga ijobiy ta'siri etuvchi omillari sifatida	268
Ayubov Ilyos Ilxomovich, Tursunov Qosimbek Nodirovich	



Problems of determining the informativeness of input and output parameters in object management	275
Turapov Ulugbek Urazkulovich	
Tijorat banklari faoliyatiga foiz riskining ta'siri: ilmiy-nazariy asoslar va amaliyot tahlili	280
Turdiyev Abdulhakim Qulbazarovich	
Zamonaviy moy filtrlarining dvigatel ishlash resursini oshirishiga ta'siri.....	290
Mirzakarimov Rustambek Xusanboy o'g'li	
Qayta tiklanadigan energiya manbalari: zamonaviy global tendensiyalar va O'zbekiston uchun perspektivlar	295
Bozarov Elyor Boboqulovich, Rustamova Sarvinoz Azizbek qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda investitsiyaning ahamiyati.....	300
Kaxorova Zamira Safaraliyevna	
Strengthening and enhancing the export potential of industrial enterprises for sustainable growth.....	305
Researcher of Tashkent State University of Economics	
Davlat tashkilotlarining bitiruvchilarga bo'lgan ehtiyoji va talablari.....	310
Daminova Barno Esanovna, Bozorova Irina Jumanazarovna, Pardayeva Muqaddas Zafar qizi	
Erkin iqtisodiy hududlar soliq rejimlarini takomillashtirishning xorij tajribasi.....	320
Boltayev Jo'rabek Yusofovich	
Tabiiy va sun'iy tolalar sanoatini diversifikatsiya qilish orqali investitsion jozibadorlikni oshirish.....	325
Raximov Furqat Jalalovich	
Maishiy kimyo tovarlari B2B segmentida omnichannel marketing strategiyalarining qo'llanishi	331
Ro'ziyeva Farzona Komiljon qizi	
O'zbekistonda kichik biznes faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	338
Djo'rayeva Lola Abdugabbarovna	
Task mapping and job scheduling implications of fdi inflows and governance quality metrics	343
Nilufar Zikirullaeva Dilmurod qizi	
Yangi O'zbekiston savdo-iqtisodiy munosabatlari rivojlanishida xizmatlar eksportining ahamiyati	350
Eshanqulov Baxodir Abduraxmon o'g'li	
Budjet daromadlarini shakllantirishda yirik soliq to'lovchilarning tutgan o'rni	357
Tohirov Shuhrat Niyoz o'g'li	
Davlat maqsadli jamg'armalari resurslarini boshqarish va samarali foydalanish yo'nalishlari.....	361
Xushmurodov Baxtiyor Turg'un o'g'li	
Kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik subyektlari amaliy holati, sohani rivojlantirish asoslari	365
Ortiqov Ulug'bek Akrombek o'g'li	
Korxonalarda moliyaviy instrumentlarning hisobi va audit masalalari	371
Maxmudov Saidjamol Kadirjanovich	
Tijorat banklarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha zamonaviy tendensiyalar	375
Latipova Lola Ilhomovna	
Soliq stavkalarini tabaqalashtirish orqali soliq to'lovchilar faoliyatini muvofiqlashtirish	380
Abduraimova Nigora Abdugapparovna	
Transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari likvidligini oshirishning nazariy asoslari	385
Poyonov Bobir Bekturod o'g'li	



The importance of implementing international accounting standards in uzbekistan	393
Annayev Abdurasul Abdurashidovich	
Banklarda moliyaviy xavfsizlikning o'ziga xos jihatlari.....	398
Qobilov Muxammad Ayubxon Yusufjon o'g'li	

BANKLARDA MOLIVAVIY XAVFSIZLIKNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Qobilov Muxammad Ayubxon Yusufjon o'g'li

Tashkent International University mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklari faoliyatida moliyaviy xavfsizlikka bo'lgan zaruratning vujudga kelishi va uning o'ziga xos jihatlari nisbatan ilmiy xulosalar shakllantirilgan. Tadqiqotda jahon iqtisodiyotidagi moliyaviy tendensiyalar va moliyaviy barqarorlik va bank risklari kabi ko'rsatkichlarning banklar moliyaviy xavfsizligini ta'minlashga bo'lgan zaruratni keltirib chiqarganligi va uning o'ziga xos jihatlari borasida ilmiy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Banklar moliyaviy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan ayrim olim va tadqiqotchilarning ilmiy asarlari o'rganilgan va ular tizimlashtirilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, bank risklari, bank moliyaviy barqarorligi, moliyaviy xavfsizlik, rentabellik, kapital yetarliligi, likvidlik, leverej koeffitsiyenti.

Abstract: The article presents scientific conclusions about the emergence of the need for financial security in the operations of commercial banks and its specific characteristics. The study develops scientific approaches to the impact of global financial trends, financial stability, and banking risks on the necessity to ensure financial security within banks. It also reviews and systematizes the scientific works of several scholars and researchers focused on strengthening financial security in the banking sector.

Keywords: commercial banks, banking risks, financial stability of banks, financial security, profitability, capital adequacy, liquidity, leverage ratio.

Аннотация: В статье сформулированы научные выводы относительно возникновения необходимости обеспечения финансовой безопасности в деятельности коммерческих банков и её специфических аспектов. В исследовании разработаны научные подходы к оценке влияния глобальных финансовых тенденций, финансовой стабильности и банковских рисков на потребность в обеспечении финансовой безопасности банков. Изучены и систематизированы научные труды ряда ученых и исследователей, посвященные обеспечению финансовой безопасности банков.

Ключевые слова: коммерческие банки, банковские риски, финансовая стабильность банков, финансовая безопасность, рентабельность, достаточность капитала, ликвидность, коэффициент левериджа.

KIRISH

Tadqiqotlardan ma'lum bo'lmoqdaki, banklarning moliyaviy xavfsizligi banklar faoliyatidagi nobarqarorlikning oldini olish bilan bevosita bog'liq ekan. Banklar faoliyatda inqirozli holatlarning vujudga kelishi va undan samarali chiqib ketish yoki uning oqibatlarini yumshatishga qaratilgan choralarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu boisdan, moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashni aks ettiradigan ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish va uni O'zbekiston bank tizimi,



banklar faoliyatiga muvofiqlashtirish zaruratga aylanib bormoqda. Bunda banklar faoliyatining inqirozdan oldingi va keyingi davrida vujudga kelishi mumkin bo'lgan tahdidlarni tizimlashtirish va ularga mos ravishda yechimlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimiz olimlari va tadqiqotchilari tomonidan amalga oshirilgan izlanishlarda banklarning moliyaviy xavfsizligini to'g'ridan-to'g'ri tahlil qilgan holatlarni kam uchratish mumkin. Shunday bo'lsada, banklarning moliyaviy barqarorligi va uni ta'minlashga qaratilgan tadqiqotlar turli rakurslar jihatidan ko'rib chiqilganligini qayd etish lozim. Ushbu tadqiqotlarda banklarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlashning bilvosita xususiyatlari ko'rib chiqilgan va mustaqil yondashuvlar shakllantirib berilgan. Mazkur tadqiqotlarda banklar aktivlari va passivlarini samarali boshqarish, bank risklarining oldini olish, turli makroiqtisodiy salbiy ta'sirlarning o'rnini aniqlash va baholashga qaratilgan ilmiy xulosalar ishlab chiqilgan.

Banklarning moliyaviy xavfsizligini evolyusion rivojlanishida inqirozli holatlarning roli asosiy ta'sirga ega bo'lganligini inobatga olsak, turli risklar va tahdidlarni e'tiborga olgan holda amalga oshirilgan izlanishlarni o'rganish ham o'ziga xos ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu borada, ko'plab tadqiqotlarda bank faoliyati bilan bog'liq risklar yuzasidan amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarni tizimlashtirishga e'tibor beramiz.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

I.f.d. D.Toshpulatov tomonidan tijorat banklarida risklarni baholash va ularni boshqarishga qaratilgan yondashuvlarni tahlil qilishga e'tibor beradi [1]. U o'zining tadqiqotida bank risklarining klassifikatsiyasiga qaratilgan risklarni tizimlashtirib berishga e'tibor berib, kredit riski, strategik risk, reputasion risk kabilarni keltirib o'tishga harakat kiladi. Shuningdek, makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning bank faoliyatiga ta'sir etishini tahlil qiladi. Unga ko'ra, 5ta eng yirik banklarning (TBTF) jami aktivlardagi ulushi qanchalik katta bo'lsa, muammoli kreditlar ham shunga mos ko'p bo'lishini, ishsizlik darajasi muammoli kreditlarga to'g'ri proporsional ekanligini qayd etib o'tadi. Shu bilan bir qatorda, inflyasiya darajasining katta bo'lishi kredit yukini kamaytirishga xizmat qilishini ta'kidlab o'tadi.

Dos. D.Nafasov o'zining tadqiqotida tijorat banklarida risklarni boshqarish amaliyotini tahlil qilishga harakat kiladi [2]. Banklarning faoliyati samaradorligini ta'minlash uchun risklarni turlari va ularni boshqarish usullarini ishlab chiqishga e'tibor qaratadi. Risklarni boshqarishga qaratilgan usullarni – riskni oldini olish, riskni me'yorlash, riskni dviyersifikatsiyalash va riskdan himoyalanih kabilar bilan xususiyatlanishini ko'rsatib o'tadi. Shuningdek, valyuta kursining muntazam pasayib borishi banklarning riskka berilishini oshirishga olib kelishi, me'yordan ko'p zaxira shakllantirish foizli daromadlarning risklilik darajasini o'sishiga ta'sir etishini asoslashga e'tibor qaratadi.

Prof. M.Maxmudova tomonidan olib borilgan tadqiqotda moliyaviy risklarga nisbatan o'zining ilmiy yondashuvini shakllantirib beradi. Uning tahlillarida O'zmilliy bank va Asakabank kabi tijorat banklarining kredit operatsiyalari va ulardagi ayrim muammoli vaziyatlarga nisbatan tadqiqotlarni amalga oshiradi. Uning fikricha, kredit portfeli diversifikatsiyasini ta'minlash orqali muammoli kreditlar risklari salbiy ta'sirini oldini olishga qaratilgan g'oyani ilgari suradi [3].

R.Sultanov tomonidan ham bank risklarini aniqlash va baholashga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Uning tadqiqotlarida investision loyihalarni moliyalashtirishda banklarning roli va undagi bank risklarini tartibga solish jarayonlari tizimlashtirishga harakat qilinadi. Uning fikricha, milliy valyutaning devalvatsiyasi banklardagi risklarni oshirayotganligi, loyiha tashabbuskorlariga murakkablik tug'dirayotganligini alohida ta'kidlashga e'tibor qaratadi [4].

Banklarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda bank risklarini aniqlash va ularni baholashga qaratilgan izlanishlarda banklarning samarali faoliyatini amalga oshirish nazarda tutilganligini ko'rish mumkin.

Bizningcha, tijorat banklarining moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda risklarga nisbatan yondashuvlar mavjud ekanligini ta'kidlash lozim. Jumladan, makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning bank faoliyatiga ta'siri, valyuta kursining o'zgarishi, kredit siyosatining o'ziga xosligi kabi jihatlar shular sirasiga kirishini ko'rish mumkin. Yuqorida keltirilgan ilmiy izlanishlar xulosalarida bank risklarini samarali boshqarishga nisbatan yondashuvlar keltirilganligini kuzatish mumkin.

Tadqiqotlarimizni davom ettirgan holda banklarning moliyaviy barqarorligiga nisbatan o'zbekistonlik olimlar tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy yondashuvlarni tizimlashtirishga harakat qilamiz.

Bu borada, prof. O.Sattarov o'zining doktorlik dissertatsiyasida bank tizimining moliyaviy barqarorligi yuzasidan tahlillarni amalga oshiradi [5]. Uning xulosalarida tijorat banklari barqarorligini ta'minlashda kapital rentabelligidan foydalanish, bank kapitali yetariligi, joriy likvidlilik kabi ko'rsatkichlarni tahlil qilishga bo'lgan g'oyani kuzatish mumkin. Uning fikricha, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda tizimli risklarni aniqlash va baholash, makroprudensial nazoratni amalga oshirishga bo'lgan zaruratni asoslashga e'tibor beradi.

R.Bozorov tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotni ham e'tiborga olish mumkin. Uning tadqiqotida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqishga e'tibor qaratadi. Uning tahlillarida bank aktivlari sifatini oshirish, muammoli kreditlarni samarali boshqarish, aktivlar rentabelligi kabilarni samarali boshqarishga qaratilgan nazariy yondashuvlarini ishlab chiqadi. Uning yondashuvlarida barqarorlik moliyaviy, umumiy, tijoriy, funksional va tashkiliy-strukturaviy barqarorlikka ajratib ko'rsatiladi. Uning ilmiy xulosalarida bank kreditlarining ta'minotida depozitlarning roli past ekanligi qayd etib o'tiladi [6].

Sh.Ubayeva tomonidan ham banklarning moliyaviy barqarorligiga nisbatan yondashuvlar ishlab chiqilgan [7]. U o'zining tadqiqotida tijorat banklarida barqarorlikni boshqaruv mexanizmlarini to'laqonli ishlashi orqali ta'minlashga qaratilgan g'oyalarini ilgari suradi. Uning tadqiqotida ham risklarga bo'lgan e'tiborni ko'rish mumkin. Ushbu riskli holatlarni baholashda DEA (Data Envelope Analysis) va CAMEL (Capital, Assets, Management quality, Earnings and Liquidity) kabi metodlarni qo'llash taklif etilgan. Uning xulosalarida bankning barqarorligini ta'minlashda muqobil bank strategiyasini ishlab chiqishda bank menejmentining tashkiliy tuzilishini ishlab chiqib, joriy etishning maqsadga muvofiq ekanligini asoslab beradi.

Banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda o'rganilgan tadqiqotlarda uning turli jihatlari qayd etib o'tilayotganligini kuzatish mumkin. Ularda keltirilgan ilmiy xulosalar asosida quyidagi yondashuvlarimizni shakllantirishga muvaffaq bo'ldik:

Birinchidan, moliyaviy barqarorlik kategoriyasi ham institutsional, ham moliyaviy ko'rsatkich ekanligini qayd etish lozim.

Ikkinchidan, moliyaviy barqarorlik moliyaviy ko'rsatkich sifatida bankning rentabellik darajasining ishonchli ekanligini o'zida ifodalab beradi. Bunda aktivlar va kapital rentabelligi barqarorligi alohida xususiyatga ega ekanligini ajratib ko'rsatish mumkin.

Uchinchidan, moliyaviy barqarorlik institutsional ko'rsatkich sifatida bank boshqaruvining strategik rejalarini ro'yobga chiqarishda o'z ifodasini topadi. Bankning tuzilmaviy faoliyatini, ma'muriyatchiligini amalga oshirishda yuzaga keladigan murakkiblarni bartaraf eta olish imkoniyati moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda o'ziga xos ahamiyatga ega hisoblanadi.

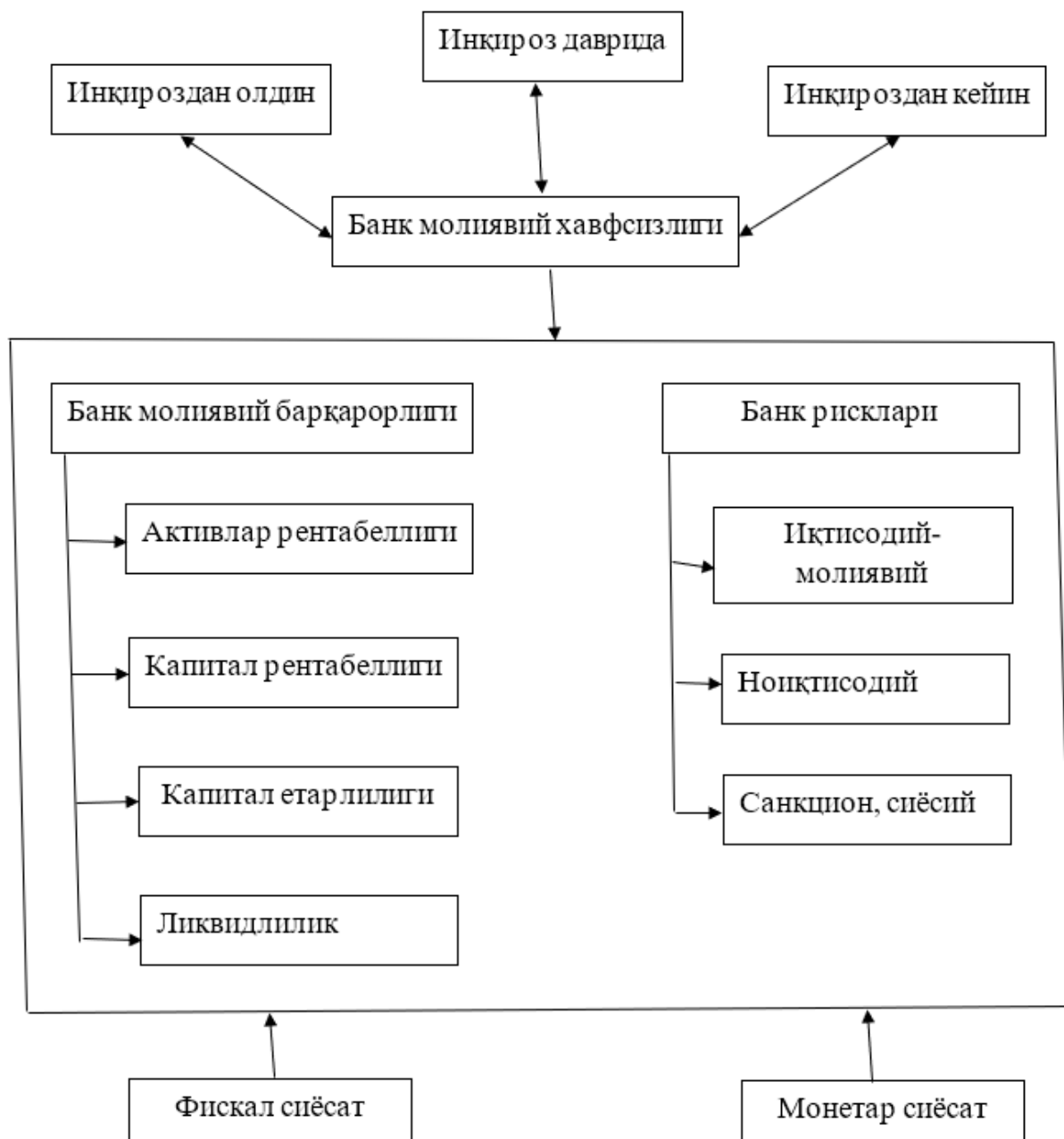
To'rtinchidan, moliyaviy barqarorlik bank faoliyatidagi riskli vaziyatlarni aniqlash va uni baholash bilan bog'liq holatlarni to'laqonli amalga oshirishni nazarda tutadi. Bunda aktiv va passivlarni samarali boshqarish, to'lov qobiliyatini saqlab turish, monetar nobarqarorlik holatlariga chidamlilik darajasi bilan moliyaviy barqarorlikning xususiyatlari vujudga keladi, deb hisoblaymiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada muallif tomonidan taqqoslash, tahlil, indeksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotlarimiz asosida tijorat banklari moliyaviy xavfsizligi majmuaviy xarakterdagi kategoriya ekanligini qayd etish lozim. Ushbu kategoriyani dastlabki xulosalarimizda yanada aniqroq tasavvur etish uchun uni chizmada ifodalashga harakat qilamiz (1-rasm).



1-rasm. Banklar moliyaviy xavfsizligini ta'minlashning majmuaviy ekotizimi [8].

1-rasm ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, moliyaviy xavfsizlik tushunchasi xatarlarni boshqarish va barqaror faoliyat olib borish tendensiyasi bilan yanada aniqroq darajada ifodalanar ekan. Unga ko'ra, moliyaviy xavfsizlikning ikkita muhim rakursdan tahlil qilish muhim ekanligini ko'rish mumkin. Shu boisdan, mazkur majmuaviy xarakterni inqirozli davr va undan keyingi davrdagi tendensiyalar bilan bog'liq holda amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bizningcha, banklarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda 1-rasmda keltirilgan majmuaviy ekotizimi muhim ahamiyatga bo'lib, ushbu ekotizim institutsional nuqtai nazardan xususiyatli hisoblanadi. Shuningdek, ushbu ko'rsatkichlarning har biri yuzasidan ma'lum bir minimal va maksimal indikatorlarning ishlab chiqilishi va joriy etilishi muhim ahamiyatga egadir.

Banklar moliyaviy xavfsizligini ta'minlashga doir evolyusion rivojlanishda xorijiy olimlar va tadqiqotchilarning roli muhim hisoblanadi. Bu borada, ingliz tilida nashr etilgan ilmiy asarlarni tizimlashtirib o'rganib chiqishga harakat qilamiz.



XULOSA VA TAKLIFLAR

Bizningcha, banklarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda makroiqtisodiy tendensiyalarning ta'siri ahamiyatga ega bo'lmoqda. Bu borada, milliy iqtisodiyotdagi to'lovsizlik muammosining mavjudligi alohida xususiyatga ega ekanligini ko'ramiz. Umuman olganda, banklar moliyaviy xavfsizligini xorijiy olimlar tomonidan quyidagi jihatlari ajratib ko'rsatilganligini kuzatish mumkin:

Birinchidan, banklarning aktivlari va passivlari o'rtasidagi nomutanosiblikning doimiy mavjudligi. Banklarning uzoq muddatli aktivlarga passivlar asosida investisiya qilishi kabilar moliyaviy xavfsizlikka jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, moliyaviy illyuziyaning iqtisodiy barqarorlik sharoitida vujudga kelishi bilan bevosita bog'lik ekanligi. Bunda iqtisodiy barqaror muhit qarz yoki kredit olishga bo'lgan moyillikning oshishiga olib kelishi bilan ifodalanadi.

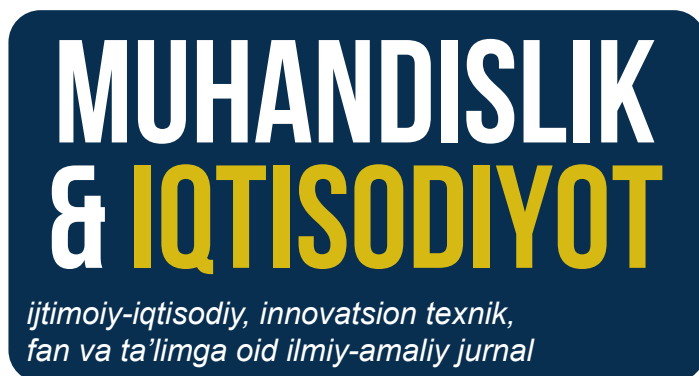
Uchinchidan, olingan qarzlarini yangi qarzlar bilan moliyalashtirish amaliyotining rivojlanib borishi natijasida aktivlarning boshqarilishida muammolarni vujudga keltirib, qarz pufagini shakllantirishga olib kelishi mumkinligi bilan izohlashimiz mumkin.

Banklarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda tashqi omillarning inobatga olinishi muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rish mumkin. Biz tadqiqotlarimizni davom ettirgan holda pul-kredit siyosatining tuzilishi nuqtai nazaridan ham ayrim ilmiy xulosalarni tizimlashtirishga harakat qilamiz.

Qayd etish lozim, banklar moliyaviy xavfsizligi global tadqiqotlarda ham ko'proq likvidlik, nazorat organlari zaifligi va ishonchsizlik kabi doimiy xususiyatdagi omillar bilan bog'liq holda tushuntirilgan. Bu esa, banklarning moliyaviy xavfsizligi iqtisodiy, noiqtisodiy va makro-mikro darajadagi moliyaviy siyosatning ta'sirini inobatga olgan amalga oshirilishi lozim bilan ifodalashga olib kelar ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Toshpulatov D.A. Tijorat banklarida risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish: i.f.d. ... avtoreferati. – T.: TDIU, 2022. – 78 b.
2. Nafasov D. B. Tijorat banklari risklarini boshqarishning nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirish: i.f.b.f.d. ... avtoreferati. – T.: TMI, 2017. – 49 b.
3. Maxmudova M.Q. Tijorat banklari faoliyatida risklarni boshqarish usullarini takomillashtirish: i.f.b.f.d. ... avtoreferati. – T.: TDIU, 2020. – 63 b.
4. Sultanov R.B. Investisiya loyihalarini moliyalashtirishda bank risklarini tartibga solish amaliyotini rivojlantirish: i.f.b.f.d. ... avtoreferati. – T.: TDIU, 2022. – 64 b.
5. Sattarov O.B. O'zbekiston Respublikasi bank tizimi barqarorligini ta'minlash metodologiyasini takomillashtirish: i.f.d. ... avtoreferati. – T.: TMI, 2018. – 67 b.
6. Bozorov R.X. Tijorat banklari moliyaviy barqarorligini ta'minlashni takomillashtirish: i.f.b.f.d. ... avtorferati. – T.: O'zR. BMA, 2020. – 52 b.
7. Ubayeva Sh.L. Tijorat banklari barqarorligini samarali boshqarish mexanizmini takomillashtirish: i.f.b.f.d. ... avtoreferati. – T.: TDIU, 2018. – 53 b.
8. Tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan



Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**





+998 93 718 40 07



<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>



t.me/yait_2100